

POBRESA I EXCLUSIÓ SOCIAL

Joan N. García-Nieto

1. *Introducció*
 2. *Les dades també parlen*
 3. *De la precarietat a l'exclusió social*
 4. *Mercat total i la consolidació de la societat dual*
 5. *Lluitar i vèncer la pobresa*
 6. *Consideracions finals*
- Notes*
- Apèndix bibliogràfic*

La reflexió que es presenta en aquest Quadern del Centre Cristianisme i Justícia intenta resumir els resultats del Seminari sobre Marginació i Pobresa que va tenir lloc durant els cursos 84/85 i 85/86 organitzat pel mateix Centre *Cristianisme i Justícia* i el *Secretariat Diocesà de la Marginació* de Barcelona. S'hi ha incorporat, també, reflexions conjuntes tingudes amb Caritas espanyola.

L'objectiu d'aquest Quadern és oferir elements de reflexió a tots aquells que lluiten contra la pobresa i exclusió social, per tal de suprimir d'arrel les causes que la provoquen.

1. INTRODUCCIÓ

Ens estem acostumant a les estadístiques que parlen de l'atur o de la fam...
Ens estem acostumant al fet que se'ns parli de vuit milions de pobres al nostre país...
Ens estem acostumant a les xifres mundials de la fam...
Ens estem acostumant a considerar els nostres vells com a éssers inútils...
Ens estem acostumant a tota mena d'economia submergida...

Amb aquestes paraules el Centre CRISTIANISME 1 JUSTÍCIA iniciava la seva reflexió, en finalitzar 1986, apostant per un 1987 veritablement nou. Avui ens serveixen per a encetar una reflexió més extensa sobre un tema malauradament de moda: la pobresa, a l'exclusió social, les noves formes de pobresa.

De moda, perquè durant els últims temps s'està parlant molt de pobresa i marginació a Espanya: premsa, revistes, taules rodones, comissions d'estudi, etc. Tots es fan ressò dels múltiples estudis o enquestes sobre el tema. Potser pot molestar més d'un tanta insistència a posar de manifest una cosa que hauria de restar oculta. D'altres poden pensar que sempre és important disposar de dades sociològiques, més o menys fiables, bé sigui per curiositat científica, bé per tal de justificar un exercici simplement acadèmic. Per sort, no tot és tan frívol. Son molts els qui se senten interpel·lat, bé sigui a partir d'aquestes dades, bé de les pròpies observacions o vivències. Interpel·lats per una realitat que els porta, ens porta, a fer-nos aquestes preguntes:

Què hi ha darrere d'aquestes xifres? Com és possible que aquest món de marginació i pobresa, de fam física, d'exclusió social, es trobi instal·lat, de forma permanent i creixent, al nostre costat? Com és possible que aquest país, el govern del qual pretén ser admès al club dels deu països més rics del món, no sigui capaç de donar una resposta solidària i eficaç a aquesta realitat lacerant de milions de persones condemnades a una marginació sense retorn? No deu ser un tant exagerat parlar de pobresa en aquest Primer Món quan sabem el que est passant a d'altres parts de la terra, on milers d'homes i dones, sobretot infants, moren de fam. cada dia?

En realitat parlar de pobresa i fam als països del Tercer Món no és, per desgràcia, una tasca difícil: Bangladesh, Índia, Etiòpia, el Txad i tantes regions d'Àfrica i d'Amèrica són testimonis de l'esquerda, cada cop més fonda i ampla, entre Nord i Sud. Sense oblidar aquesta realitat, no per més coneguda menys inquietant i interpel·ladora, ens referim ara a la pobresa més propera, tal volta més oblidada o pretesament ignorada. Es tracta d'una pobresa molt concreta i que ja s'expressa amb un qualificatiu ben precís: el Quart Món o, el que és el mateix, les múltiples i amples bosses d'extrema pobresa incrustades al pròsper Primer Món i que afloren de diverses formes: els pobres de sempre, exclosos de tota la vida social, els vells, els adults sense feina, joves sense esperança de futur situats davant una fàcil relliscada cap a la desviació social i

marginació, a les ciutats i al camp... Són els vuit milions a Espanya, o els 30 milions a Europa, o els 33 milions als Estats Units.

El que es pretén en aquest Quadern no és, això no obstant, reproduir simplement les dades i xifres que ens ofereixen els diversos estudis o enquestes sobre la pobresa i marginació al conjunt d'Espanya o a les diverses Comunitats Autònomes. El nostre objectiu és, com ja s'ha indicat, intentar respondre a un seguit de preguntes per tal de poder comprendre tant l'abast d'aquestes dades com, sobretot, el sentit interpel·lador que tenen per a la nostra societat i per a la nostra consciència humana i cristiana (1).

A títol introductor sí que volem deixar constància, en una primera part, de les magnituds més importants i significatives. Sense elles seria difícil comprendre les consideracions que després farem.

2. LES DADES TAMBÉ PARLEN

a) *Els vuit milions qui són?*

L'esmentat estudi de CARITAS ens servirà, dones, de mare quantitatiu. Vuit milions de pobres! Aquesta ha estat la conclusió global del grup d'investigació. Els criteris i els indicadors emprats per a arribar a aquesta xifra coincideixen amb els adoptats per la Comissió Europea per a l'estudi de la Pobresa a la Comunitat (1984): "Es consideren pobres els individus, famílies i grups de persones els recursos dels quals (materials, culturals i socials) són tan escassos que queden exclosos dels mitjans de vida mínims acceptats a l'Estat membre en què viuen". Una persona, una família, un grup es troba sota el llindar de la pobresa en el moment que els seus ingressos són inferiors als ingressos mitjans de la societat en què viu. Vuit milions d'espanyols es troben en aquesta situació de pobresa severa, d'extrema precarietat, i es troben tant a les zones urbanes marginals com a les zones rurals deprimides.

Per descomptat, aquesta situació de pobresa no s'explica si no és des de les situacions de desigualtat social. Efectivament, mentre tan sols un 10 per cent de les famílies espanyoles acumulen un 40 per cent de la renda, un 21,6 per cent de les famílies, les més pobres, solament disposen d'un 6,9 per cent del total dels ingressos. Segons les dades que ens ofereix l'estudi de CARITAS aquesta desigualtat significa, de fet, que els ingressos d'un 20 per cent de les famílies a les zones urbanes analitzades no superen les 12.500 pessetes mensuals per persona, la qual cosa, per a una família mitjana de quatre membres, vol dir menys de 50.000 pessetes el mes.

Aquest 20 per cent de famílies amb ingressos per sota del llindar de la pobresa es troba a ciutats de més de 250.000 habitants. Extrapolant aquestes dades a la resta dels nuclis urbans, amb zones de marginació, aquest 20 per cent s'eleva a un 25 per cent del total de les famílies del país. En aquest sentit, amb un càlcul moderat es pot afirmar que al voltant d'uns vuit milions d'espanyols es troben en situació de Pobresa, dels quals aproximadament la meitat, uns quatre milions, es troben en situació de pobresa severa, amb uns ingressos mensuals inferiors a les 10.000 pessetes per persona.

Si es té en compte que en aquestes llars urbanes l'ingrés mitjà real és de 10.109 pessetes i de 8.734 pessetes a les àrees rurals, i que el considerat mínim necessari s'eleva a 19.525 pessetes, això vol dir que les llars situades per sota del llindar de la pobresa estan vivint amb uns ingressos de tan sols un 51,8 per cent del que necessiten per a cobrir d'una manera suficient les seves necessitats mínimes.

Aquestes són les dades globals més significatives que ens ofereix l'estudi de CARITAS. Posteriorment el Govern, a través de l'institut d'Estudis Laborals, ha arribat a conclusions més alarmants. Segons dades oficioses serien deu milions d'espanyols els que es troben en situació de necessitat. Els resultats definitius encara no s'han fet públics, però siguin les que siguin les xifres globals, el que és important, més que la dada global, és la composició i les

característiques dels col·lectius afectats per aquestes situacions d'extrema precarietat i les perspectives de futur que tenen.

Els estudis clàssics de la pobresa a Espanya ens parlen de les bosses endèmiques de pobresa i marginació i de determinants col·lectius atrapats en el cercle viciós de l'exclusió social: minories ètniques com la població gitana (prop de 300.000 del mig milió aproximadament que constitueix aquest col·lectiu). La població anciana (pensionistes i jubilats): d'entre els quatre milions llargs d'aquest col·lectiu, aproximadament mig milió es troba dins els marges de la pobresa severa. S'han censat vora 800.000 vells que no tenen cap dret a pensió. D'aquests prop de mig milió només percep les 15.000 pessetes del FAS (fons d'assistència). Segons dades ofertes per CARITAS de Barcelona (2), el 71 per cent dels ancians pateixen malalties i necessiten assistència permanent que, en la majoria dels casos, no tenen. El 15 per cent d'aquests vells viuen sols.

A aquests dos col·lectius clàssics (gitanos i vells), s'hi han d'afegir les 600.000 persones aproximadament que viuen a les zones rurals més deprimides (Andalusia, Extremadura, Meseta, Galícia i zones de Falta muntanya de Catalunya i Aragó). Transeünts, captaires i rodamons també formen part d'aquesta pobresa, col·lectius al marge de tota referència social, més o menys controlats, tolerats, ignorats, que, junt amb el món de la prostitució marginal i de les zones fosques d'alguns barris urbans i perifèria de les grans ciutats, formen aquest ampli i tràgic ventall de la pobresa clàssica i persistent que es reproduïx ella mateixa i es transmet de generació en generació. Són ells els que s'escaparan d'aquest cercle viciós de la pobresa.

b) *Hi ha nous pobres*

Però entre aquests vuit milions s'hi troben, a més a més, altres col·lectius la situació de pobresa i marginació dels quals, si més no aparentment, té poca cosa a veure amb aquesta pobresa tradicional.

Noves formes de pobresa que emergeixen i es consoliden en un context social que ha estat precedit pel desenvolupacionisme dels anys seixanta i principis del setanta. "Ciutadans mitjans que es veuen abocats a una situació de precarietat, i finalment de misèria, en el moment que sorgeix un accident (atur, malaltia) o manquen recursos suficients" (3). Davant d'aquesta massa de persones amb nous problemes de precarietat i fins i tot de fam, amb malalties i desequilibris psíquics, els serveis socials clàssics i l'acció social resulten no tan sols insuficients sinó totalment inadequats. Els problemes són radicalment nous, i aquests serveis estaven, o continuen estant organitzats per a "resoldre -amb resultats, d'altra banda, desiguals- els problemes d'un subproletariat o d'un quart món, relativament estable i identificable" (4).

Qui són aquests nous pobres? Entre d'altres, els aturats de llarga durada: l'empleat o obrer que ha perdut el seu lloc de treball, massa jove per a jubilar-se, massa vell per a trobar una altra feina; el jove, la noia que als seus 24 anys encara no ha trobat una feina estable, si és que ha pogut treballar; la jove mare, que té un fill, però no té habitatge ni feina ni sap com afrontar la seva nova realitat; les famílies monoparentals, els refugiats, els emigrants retornats, els treballadors submergits, sobrevivint en una total indefensió social...

La llista podria continuar. Una llista que s'ha fet cada cop més llarga després d'uns anys d'il·lusió (aquests anys del desenvolupacionisme) en què es pensava que la pobresa podria ser

venuda. 1, no obstant, en plena dècada dels vuitanta la pobresa, amb les seves diverses formes de marginació, se'ns presenta en una doble perspectiva: d'una banda ens trobem amb tots aquells col·lectius que no es van poder beneficiar dels fruits del desenvolupacionisme i l'expansió econòmica: aquest quart món, persistent i marginat, fora del sistema, agafat, com dèiem, pel cercle viciós de la pobresa. D'altra banda, aquells que han estat víctimes de la mateixa expansió, tot i havent-ne participat, i que avui es troben rebutjats. Uns i altres es troben en situació de pobresa, no tan sols pel fet de no tenir o tenir menys sinó pel fet de ser rebutjats pel sistema. Aquesta hipòtesi ens portarà, més endavant, a una conclusió: la distinció entre la pobresa tradicional i la nova pobresa és una distinció falsa i perillosa.

Cap expert en prospectiva no s'hagués atrevit a imaginar, en començar la dècada dels setanta, que quinze anys més tard assistiríem a vagues de fam contra la fam als països del primer món (zones d'Andalusia, casc antic de Barcelona, Liverpool, Lorena a França, sud d'Itàlia, emigrants tures a la rica Alemanya, milions de joves a tota Europa, sobretot a les zones més prosperes, sense feina, per citar només uns exemples).

Quants són i on són aquests nous pobres? No es fàcil arribar a una quantificació precisa. Però sí és possible, igual que hem fet referint-nos a la pobresa clàssica-persistent, aportar les dades més significatives sobre els anomenats nous pobres.

Les dades ens vénen ofertes bàsicament, per la relació que existeix entre atur i pobresa (5).

c) Es trenca la frontera entre atur i pobresa

Fa tan sols deu o quinze anys estar a l'atur era una excepció. En condicions molt dures, amb jornades llargues i salaris baixos, amb garanties sindicals nul·les.... hi havia feina per a tothom. 1, si no, sempre quedava la solució d'emigrar a algun país europeu o a d'altres zones del propi país. Es deia aleshores que l'atur no era més que la conseqüència de certs ajustos friccionals de la divisió internacional del treball. En tot cas, la recerca seria de curta durada, i en la gairebé totalitat dels casos es podia percebre un subsidi. L'aturat no era un pobre o un marginat. És cert que també existia l'atur encobert, darrere el qual s'amagaven situacions d'extrema precarietat: subocupació al camp, emigració forjada, baixíssimes taxes d'activitat femenina, etc. Els costos socials d'aquella aparent plena ocupació van ser, sens dubte, molt alts.

La realitat actual ha canviat dramàticament en els últims anys. D'una taxa d'atur que no superava el tres per cent (això era el màxim "tolerable") hem arribat al 21.5 per cent segons les dades de l'enquesta de Població Activa (primer trimestre de 1987). Això vol dir que s'ha superat el 1987 el llistó dels tres milions sense feina, exactament, segons la mateixa font, 3.011.800 (6). Aquesta realitat ens retrotrau a les situacions més fosques del segle passat i dels primers trenta anys de Factual, quan les successives crisis del sistema deixaven periòdicament o cínicament milers d'homes i dones sense feina. La teoria de l'exèrcit de reserva funcionava eronomèticament. En aquells moments la frontera entre atur i pobresa deixa d'existir. això, precisament, és el que està passant ara, Però amb factors agreujants: d'una banda, el cicle s'està allargant més del previst i, d'altra, se'ns diu que el tipus d'atur actual té un caràcter estructural i ens haurem d'acostumar a conviure amb ell.

Molts dels aturats actuals ni tan sols pertanyen ja a l'exèrcit de reserva. Entren dins la categoria dels marginats sense retorn: els treballadors adults, de què parlàvem abans, expulsats del mercat del treball, difícilment trobaran feina. Els joves a la recerca de la seva primera

ocupació veuen passar els anys, els millors anys de la seva vida, i sobre ells es va acumulant el desencís, la sensació d'inutilitat, la desviació social, el sense-sentit de la vida. Dit d'una altra manera: la situació de la persona sense feina en aquests moments s'ha transformat per a milers d'homes i dones en una perillosa relliscada cap a la pobresa i la marginació.

Els aturats de llarga duració

Pel que fa als aturats de llarga durada n'hi ha prou amb recordar que dels tres milions d'aturats que hi havia en finalitzar el primer trimestre de 1987, el 56 per cent porten més de dos anys buscant feina (1.686.000). D'aquests, el 67 per cent tenen entre 25 i 45 anys. Molts d'ells, més de la meitat, fa més dos anys que són a l'atur. D'altra banda, la majoria dels aturats de llarga durada, una mica més de 70 per cent, està constituïda pels col·lectius menys preparats culturalment (analfabets, sense estudis o tan sols estudis primaris). Aquests aturats de llarga durada pràcticament no tenen cap mena d'assegurança de desocupació. Tot això permet afirmar que els aturats de llarga durada es troben al límit de situacions d'extrema precarietat.

Dades ofertes per FINEM (1985) confirmen que a mesura que augmenta el temps de desocupació disminueix la intensitat en la recerca de feina, com a conseqüència del desànim. A partir del tercer any d'atur s'adverteix un seriós deteriorament del nivell de vida, que es manifesta en la reducció de les despeses ordinàries de butxaca i en la disminució de les despeses L'alimentació. L'única font D'ingressos, quan s'ha acabat l'assegurança de desocupació, sol ser L'ajuda familiar, en el cas que hi hagi algun membre de la família que treballi, o el recurs a l'economia submergida. En alguns casos és el principi d'una situació de pobresa i extrema precarietat familiar. La fam física deixa de ser una excepció (7).

Un estudi recent del Consell Catalano-Balear de CARITAS (8) acaba de posar de manifest la "imparable marginació en què estan caient els nous pobres, és a dir, les persones que abans de la crisi econòmica que va esclatar el 1973 estaven considerats com a obrers de classe modesta". Gran part d'ells es van quedar en el seu moment sense fer na, han consumit el subsidi d'atur i ara no tenen més remei que fer cap als serveis socials de CARITAS. Una de les dades més significatives sobre les famílies a les quals fa referència aquest estudi és el temps que porten sense cap ingrés fix. Gairebé la meitat (el 43 per cent) estan sense feina des de fa més de 4 anys; una quarta part porta entre 2 i 4 anys i el 23 per cent, entre 4 mesos i 1 any. L'informe diu que el 66 per cent de les famílies estudiades que no tenen cap mena d'ingrés fix presenta problemes de salut i conductes anormals, essent freqüents la prostitució, la delinqüència, la drogodependència o L'alcoholisme.

Igualment significatiu i en el mateix sentit que l'estudi de CARITAS és el diagnòstic fet per ACCIÓ SOLIDARIA CONTRA L'ATUR de Barcelona en el seu últim informe de març de 1987. En aquest informe se'ns ofereixen les següents dades: del total de sol·licituds fetes per a solucionar situacions límit provocades per L'atur, el 80 per cent correspon a caps de família que han perdut el lloc de treball fa més d'un any (entre 1 i 4 anys). d'aquesta família el 25,6 per cent es troba amb problemes de fam física. Les altres necessitats es reparteixen entre rebuts impagats de lloguer, aigua o llum, o a punt de desnonament. Només el 14,4 per cent sol·licitava eines de treball.

Els joves sense feina

Dèiem que l'altre col·lectiu dramàticament procliu a formes de pobresa i exclusió social per causa de L'atur és el dels joves sense feina o encara en recerca de la seva primera ocupació. Segons les dades de l'enquesta de Població Activa (primer trimestre de 1987), els joves entre setze i vint-i-quatre anys en situació d'atur constitueixen el 47,6 per cent del total de la població aturada. És a dir, 1.434.800 joves a L'atur. Respecte a la seva pròpia població activa, L'atur juvenil és del 46,1 per cent. O sigui que, de cada 100 joves en edat de treballar i en recerca de la seva primera feina, gairebé cinquanta es veuen expulsats del mercat de treball o rebutjats per ell. Cal recordar que la taxa d'atur per al conjunt de la població activa és del 21,5. La diferència és, doncs, notable. Tot i que aquesta xifra és altíssima, si la comparem amb l'europea (12,3 per cent), la dels joves presenta diferències molt més grans: el 46,1 per cent a Espanya davant una mica més del 25 per cent a Europa.

Les consideracions fetes en el cas dels aturats de llarga durada poden aplicar-se al col·lectiu jove en la seva reliscada cap a la marginació. Tinguem en compte que la gran majoria dels aturats de llarga durada són joves menors de 24 anys. Per descomptat, no tots els sectors juvenils que s'enfronten amb L'atur troben el camí de la marginació o de la desviació social. No és el mateix un jove sense feina (parlant en termes generals) després d'haver acabat els seus estudis superiors, procedent, en una gran majoria, d'ambients culturals elevats, que el Jove que procedeix de sectors populars marginats o afectats per L'atur de forma endèmica. Aquesta hipòtesi, suficientment verificada per diversos estudis i per observacions personals, permet afirmar que els sectors juvenils a L'atur procedents de les bosses endèmiques d'atur i de marginació sòcio-cultural es troben, d'entrada, condicionats per un medi social que els ofereix molt poques possibilitats de trobar al·licients o estímuls bé sigui a les seves pròpies famílies o al medi cultural en què viuen, bé a les escoles o centres de formació professional. És precisament en aquests contextos on els índexs de fracàs escolar són més elevats.

Un altre factor a tenir en compte, en el cas dels joves, es refereix a la mena de feina a què els joves desocupats poden tenir accés amb una mica de sort. Una feina que, en lloc d'enriquir-los humanament i professionalment, tendeix a degradar-los i a marginar-los encara més. Ens referim, és clar, a les feines eventuais i, sobretot, al treball submergit. Aquesta mena de feina genera sentiments i actituds desvinculades del valor treball tradicional. Més aviat són sentiments contraris a ell, de desànim, de frustració, de desprofessionalització, de menyspreu o desmotivació davant tota mena de formació o de reciclatge.

Diverses enquestes i estudis fets entre col·lectius de joves a L'atur també confirmen aquesta hipòtesi (9). Segons conclusions d'un estudi realitzat per la Generalitat de Catalunya en col·laboració amb FINEM provincial de Barcelona, d'aquells treballadors joves que ja havien tingut una feina (i aquests eren els menys), més d'un 80 per cent havien entrat al mercat del treball amb contractes temporals i, evidentment, n'havien tornat a sortir. L'estudi del grup "2000 Jove" arriba a la conclusió que el 1987 un de cada tres joves que treballa ho fa sense contracte.

Acabem dient que la realitat descrita constitueix per a molts, potser per a una gran majoria, un camí gairebé sense retorn cap a formes de marginació, de pobresa i, sovint, de desviació social.

3. DE LA PRECARIETAT A L'EXCLUSIÓ SOCIAL

Acabem d'oferir només part d'una realitat molt més extensa i complexa, tanmateix és suficient per a poder constatar que ens trobem davant un deteriorament físic i humà que afecta uns col·lectius que mai no havien pensat que es podrien trobar en el camí cap a la pobresa i l'exclusió social, sigui la pobresa clàssica i persistent o aquestes noves formes de pobresa que emergeixen i es consoliden en aquests moments: totes formen part d'una minisocietat (cada cop més àmplia) marginal i paral·lela, en el si de la qual nien situacions d'extrema precarietat (exclusió social, fam física, desviació, delinqüència...

a) *La pobresa i el cercle viciós de la pobresa*

Però, per què aquesta distinció entre pobresa clàssica i persistent i les noves formes de pobresa? No són, potser, una mateixa cosa? És important respondre aquestes preguntes. Segons quina sigui la resposta es podrà optar per un tipus o altre d'acció en la lluita contra la pobresa.

En realitat, la pobresa tradicional o persistent ha estat objecte de nombrosos estudis teòrics, i sobre ella s'ha tractat d'actuar a través de les diferents polítiques assistencials o de serveis socials, amb més o menys èxit. S'està d'acord en la naturalesa relativa de la pobresa (relativitat en el temps i en l'espai). És a dir, una persona pot ser considerada pobra en aquests moments de la història i tal volta no ho seria en èpoques anteriors, quan el nivell de vida d'una societat donada era notablement inferior a l'actual. I una persona considerada pobra a Europa, és possible que no ho fos en el context d'una de les zones menys desenvolupades de la terra.

També s'està d'acord en la naturalesa multidimensional de la pobresa. És a dir, s'està d'acord en que no es pot considerar de la mateixa forma el fet de la pobresa persistent i el fet de percebre una renda dèbil en un moment donat o de forma conjuntural. En efecte, la persona pobra, tal com s'ha entès tradicionalment, acumula un seguit de desavantatges o de situacions de precarietat: habitatge desprovist de tota mena de comoditats, fins i tot amb característiques d'absoluta insalubritat i inhabilitabilitat (cas de barraques o pisos dels cascals antics de les grans ciutats), salut deficient, analfabetisme, absència de qualificació professional, debilitat social, irregularitat i incertesa en la percepció d'ingressos monetaris, dependència assistencial, marginació social i cultural, etc.

Ens trobem, doncs, davant d'un fenomen d'acumulació de circumstàncies que concorren en els diversos casos de pobresa. Però més enllà del fenomen d'acumulació, és a dir, de la concentració de situacions de precarietat en una mateixa persona, família o grup social, existeixen, també, mecanismes a través dels quals s'instal·la, com a cosa permanent, la interdependència de cadascuna de les situacions de precarietat, causa, en definitiva, de la seva mateixa reproducció: l'anomenat cercle viciós de la pobresa.

"La pobresa reproduceix pobresa" (10). Ens trobem en una situació de carències concretes, en una família o en un grup social. L'ambient familiar es desarrela (agressivitat,

desequilibris afectius, despreocupacions i maltractaments, amb especial incidència en dones, nens ...)". Cadascú busca la seva sortida: alcohol, abandó familiar ... " Els fills conformen la seva personalitat en aquesta situació i busquen la seva sortida fora de casa, en les bandes, en la delinqüència, drogues ' l'efecte escolar és negatiu: faltes l'assistència, retard, fracàs, abandó de l'escola...". "Des d'aquestes situacions els fills reinicien el procés a què els seus pares havien arribat...". "Des de petits van a la mendicitat, recollida de residus, vendes ambulants..."

El cercle viciós de la pobresa es tanca. Cada cop hi ha menys possibilitats de trencar-lo. Més encara, la interdependència dels factors causants d'aquesta situació s'acumulen i necessàriament es transmeten d'una generació a l'altra. A les llars més desheretades, els fills es transformen en constants testimonis d'angoixa viscuda pels seus pares. Podran viure ells d'una altra manera? El futur se'ls presenta fatalment semblant a allò que estan experimentant. Impossible qualsevol projecte de formació personal que els facilitaria sortir-se de la marginació i precarietat que han mamat des de la infantesa.

És clar que aquesta pobresa es manifesta de múltiples maneres: des del total desarrelament de la societat (mendicitat constant, delinqüència, prostitució, etc. com a úniques formes de subsistència), fins a precarietat crònica (fam, degradació humana, aïllament de l'entorn social, etc.). Veiem, doncs, que la pobresa persistent es troba sotmesa, en Factual sistema socio-econòmic i cultural, a unes regles difícils de trencar.

Ens trobem davant la consolidació creixent i estructural d'una societat dual, inherent al sistema, formada d'una banda pels pobres persistents i els nous pobres, i d'altra per la societat establerta? Ens hi referirem tot seguit. Abans, no obstant, cal precisar encara alguna cosa més, el que volem dir en parlar de noves formes de pobresa, de nous pobres.

Ja ho hem dit: nous pobres, noves formes de pobresa són els termes emprats per a designar les diverses formes de precarietat sorgides, fonamentalment, de L'atur massiu que s'ha fet present durant l'última dècada als països desenvolupats. Impossible, tanmateix, definir amb precisió el que són aquestes noves formes de pobresa, donada la seva complexitat i les múltiples formes i circumstàncies en què es manifesten.

Més que intentar oferir una definició teòrica, és útil aproparnos a la realitat que emergeix, sigui imperceptiblement, sigui de forma dramàtica i massiva. Això és el que era pretès fer en aportar dades específiques sobre els dos col·lectius més afectats per L'atur massiu: els aturats de llarga durada i els joves sense feina. És a dir, persones o famílies senceres, acostumades a una estabilitat en el treball, es troben, de forma sobtada, expulsades del mercat de treball o obligades a refugiar-se en l'economia submergida o en la simple dependència d'assistència social.

Recordem que es tracta de col·lectius que no provenen del cercle viciós de la pobresa o del desarrelament social. Fins fa poc disposaven d'ingressos estables, ni que fossin modestos. 1 ara, sobtadament, a causa d'una reconversió o d'una simple regulació, o d'una flexibilització de plantilla, etc., es veuen implicats, gairebé sense adonar-se'n, en un procés de marginació sense retorn, amb símptomes molt precisos: degradació en les condicions de l'habitatge, problemes de salut (depressió, droga, alcoholisme, càncer...), trencaments familiars, pèrdua de tota esperança d'escapar de la nova situació, recurs sistemàtic a l'assistència social, pèrdua del status social... És el camí obert cap a l'exclusió social.

En realitat es tracta d'un ampli catàleg de persones que no es limita necessàriament als aturats de llarga durada i als joves sense feina: mares solteres aïllades, treballadors eventuais en constant rotació, professionals o autònoms als quals s'han tancat les portes del mercat de treball, persones adultes o prejubilades amb escasses pensions, pares de família sense feina i sense cap mena de subsidi, etc., etc.

És tan diferent aquesta nova forma de pobresa de la pobresa clàssica, de la pobresa de tota la vida?

b) Una falsa distinció. Pobresa clàssica persistent i noves formes de pobresa?

És necessari que ens plantegem aquest interrogant per una raó molt senzilla: en realitat, l'experiència ens comença a demostrar que els nous pobres no ho són més que de forma transitòria: o bé aconsegueixen escapar-se de la situació en què es troben, si tenen sort, o bé s'enfonsen irremissiblement en el fatalisme, en l'aïllament, engreixant el col·lectiu dels pobres persistents i quedant així atrapats en el cercle viciós de la pobresa,

En aquest sentit es podria parlar de diferents estadis de pobresa, no de diferents tipus. Es a dir, les noves formes de pobresa generades per la crisi actual, no constitueixen un fenomen distint de la gran pobresa, la pobresa del desarrelament social. El primer estat (essencialment monetari) donaria pas als següents estadis (multidimensionals) de la pobresa clàssica: la marginació, el desarrelament total...

Fer aquestes precisions és important de cara a trobar respostes tant per a comprendre i lluitar contra les noves formes de pobresa com per a intentar trencar -si és possible dins de l'actual sistema el cercle viciós de la pobresa persistent.

Però intentem respondre ja les nostres preguntes inicials: Què hi ha darrere aquestes dades? Com és possible que un món de marginació i pobresa, de fam física, d'exclusió social, es vagi instal·lant de forma permanent entre nosaltres i d'una forma molt més agressiva i massiva que fa uns quants anys? Ha de ser necessàriament així?

4. EL MERCAT TOTAL I LA CONSOLIDACIÓ DE LA SOCIETAT DUAL

Mercat total, societat dual: dos termes que són imprescindibles per tal d'entendre el significat i l'abast del nostre quart món, de les velles i noves formes de pobresa.

a) *Del mercat total al darwinisme social*

Mercat total és la regla suprema del nostre sistema econòmic, social, polític, cultural... Res no s'escapa del mite del "Mercat total com a tècnica social" (11). "El neoliberalisme actual es pren seriosament, d'una manera completament nova i dogmàtica, la idea de l'automatisme del Mercat... Les crisis actuals, s'argumenta, no són conseqüència de l'automatisme del Mercat sinó d'una implantació insuficient d'aquest mateix automatisme del Mercat... La realitat ha d'adaptar-se a les necessitats del Mercat. El Mercat és una institució perfecta. El que cal és, solament, imposar-lo en termes totals i perfectes. La realitat (pobresa, atur, subdesenvolupament, destrucció del medi ambient) no s'arregla per la solució concreta d'aquests problemes, sinó per l'extensió dels mecanismes del Mercat sacrificant aquesta solució. Les necessitats han d'adaptar-se al Mercat i no el Mercat a la satisfacció de les necessitats..."

"L'extensió agressiva del Mercat i la destrucció o debilitament de tots els grups que hi podrien exercir resistència, es transforma en l'objecte d'una tècnica social. Aquesta té la doble dimensió d'una política estructural i de la repressió policíaca..."

"...En aparèixer la resistència en contra del Mercat Total, com a causa de tots els problemes de la realitat concreta, sorgeix un principi sectarista que porta a una dualització maniquea del món sencer. La institució Mercat arriba a ser la seu de la perfecció.... En nom de la seva perfecció absoluta la institució ha de ser imposada sense pietat... No hi ha cap raó racional per l'existència de crisi i per la resistència, perquè el Mercat no pot ser mai la causa de la crisi..."

"...Però ningú no pot ser home sense tenir les possibilitats concretes per a viure. Això implica inevitablement les condicions materials de vida. Aquesta és l'essència de la societat del Mercat mateix: Fer dependre aquestes possibilitats concretes de vida dels resultats del Mercat i, per tant, d'impedir-ne l'accés a grups humans determinats. Només cal desenvolupar el Mercat cap al Mercat Total, per a tenir totes aquestes conseqüències..."

Els paràgrafs que s'han transcrit sintetitzen la filosofia de l'economia de Mercat, eix del sistema capitalista a l'economia món. Un sistema, diguem-ho un cop més, que segrega deute i fam al Tercer Món i exclusió social a les metròpolis del Primer Món. Reaganisme, Thatcherisme, Boyerisme són mots sinònims que, salvant matisos, expressen el sectarisme del Mercat Total.

En resum: com més Mercat Total, més grups humans són privats de l'accés a la satisfacció de les seves necessitats bàsiques. Aquesta és la lògica interna de la llei de l'oferta i de la demanda, de la llei dels grups més forts. O més clar encara, no és sinó la culminació del darwinisme social (les espècies més fortes devoren les més dèbils).

No és d'altra manera que s'han d'entendre els tremends costos socials que acompanyaren la primera revolució industrial: al costat d'un desenvolupament econòmic i industrial espectacular, quants es van quedar a la cuneta!

b) *Els costos socials de l'avanç tecnològic, qui s'en beneficia?*

Avui ens trobem davant un altre espectacular avanç econòmic, protagonitzat per la innovació tecnològica, tant en el camp de la indústria, com en de la biotecnologia, aplicada a l'agricultura, en el dels serveis informatitzats, etc., etc. Es una realitat ben coneguda, i no és aquest el moment de parlar-ne (12). N'hi ha prou amb tenir present (i ens limitem solament als principals països del Primer Món entre els quals ens trobem nosaltres) que les elevadíssimes taxes d'atur són proporcionals, en bona mesura, a les inversions en noves tecnologies que destrueixen llocs de treball. Apareixen d'altres, certament. Però els setze milions d'aturats, sobretot joves, a la Comunitat Europea, a la vora de trenta-dos milions als països de VOCDE, i, en definitiva, els tres milions al nostre propi país són una prova inquietant que la història es repeteix, i no de forma més tènue o suau.

Organismes internacionals, com ara l'OIT (Organització Internacional del Treball), gens sospitosos d'alarmismes frívols, ens adverteixen que fins l'any 2.060, si més no, continuarem amb aquestes elevades taxes de desocupació (13). El que Això pot significar ja s'ha posat de manifest en les pàgines anteriors: la frontera entre L'atur i pobresa s'ha trencat i aquesta societat dual, a la qual ara ens referirem, s'instal·la progressivament i de forma despietada.

No ens cansarem d'insistir i recordar que l'anàlisi que estem fent sobre les formes de pobresa al nostre Primer Món constitueix un pàlid reflex, no per Això menys dramàtic, de les conseqüències que el Mercat Total, en la nostra economia món, té per als països menys desenvolupats del Tercer Món. Però aquest és un altre tema que ara no abordem.

c) *La societat dual o la societat dels tres terços als països del primer món*

En el moment de descriure l'estructura social que emergeix i es consolida sota la lògica del Mercat Total i en el context de Factual crisi, pot parlar-se de la societat dual o de la societat dels tres terços.

La societat dual

En síntesi, societat dual ve a significar el que de forma més dura i expressiva es diu, en termes marxistes, explotats i explotadors. És a dir, els qui es beneficien del sistema i els qui són utilitzats pel sistema. Així doncs, parlar de societat dual equival a parlar de societat classista, encara que amb les degudes cauteles exigides per les mutacions que experimenten els diversos grups socials i el mateix Mercat de Treball en Factual context de canvis tecnologies i culturals.

Per tal de descriure aquesta societat dual no partim de zero. Les dades aportades anteriorment són ja il·lustratives en si mateixes i se'n desprèn de forma clara Això que segueix:

1. D'una banda es desenvolupa i consolida una societat econòmicament integrada, amb una competitivitat i agressivitat creixents, amb gran dinamisme i capaç d'oferir benestar i estabilitat

en ràpid augment, Però que, al seu torn, exigeix una submissió més gran als principis, fins i tot a les regles de jocs establertes pel sistema (el Mercat Total i el control social autoritari). Aquesta part integrada de la societat compren sectors socials aparentment molt diferents, que van des de les élites econòmiques, polítiques i socials, fins als treballadors assalariats amb una feina relativament segura i estable. En el conjunt d'aquestes capes socials (d'aquest sector primari, d'aquesta classe) es troba una certa homogeneïtat en aspiracions, en mentalitat, en formes de consum.

2. D'altra banda, a l'altre vessant de la societat, emergeixen i es van consolidant, al costat dels sectors històricament marginals i exclosos, les noves bosses de pobresa: des dels aturats, tal com ja han estat descrits en línies anteriors, fins als treballadors en precari, els submergits, els universitaris proletaritzats, o els que trien la marginació en adscriure's a una de les moltes subcultures, bé sigui en el seu sentit negatiu (droga, desviació social, delinqüència), bé en el seu sentit positiu i creatiu (formes alternatives de convivència, de consum o producció, etc.); o bé els sectors que queden exclosos i marginats simplement per raó de sexe, ètnia o edat: amplis sectors femenins, immigrants, refugiats, exiliats, joves, jubilats (14).

Evidentment, el cercle viciós de la pobresa s'acomoda a les noves situacions. Per Això podem parlar de cultura dual, d'hàbitat-estatge dual, d'escola-ensenyament dual, d'oportunitats duals, etc. I en aquest sentit s'endureixen, de fet, les barreres institucionals que impossibiliten o fan molt difícil la mobilitat social per a sectors cada cop més amplis de la societat. Els grups socials tendeixen a tancar-se en ells mateixos i en els seus privilegis. Els corporativismes es manifesten de forma agressiva i insolidària.

La societat dels tres terços

Quan es parla de la societat dels tres terços, amb paraules diferents, ve a dir-se gairebé el mateix que quan es parla de societat dual. Es el llenguatge anglosaxó utilitzat pels corrents social-demòcrates no marxistes, i que també s'ha posat de moda al nostre país.

"Segons aquesta teoria, Factual model de desenvolupament econòmic ha provocat canvis socials profunds que s'han materialitzat en un divisió de la societat occidental en tres estrats (modificant en part l'esquema clàssic marxista d'una societat dividida entre explotats i explotadors)"(15).

1. El primer terç de la societat, el més petit numèricament, és constituït pels sectors de la classe dominant, econòmica i política, principal beneficiària dels guanys del sistema. Llocs de treball fixos i ben remunerats, alta qualificació professional (tant en el sector públic com en el privat).

2. El segon terç, el més nombrós, correspon a les classes mitjanes professionals, als treballadors assalariats ben qualificats i amb llocs de treball segurs, que aconsegueixen de participar, ni que sigui de forma subsidiària, dels avantatges d'una economia boiant i del consum massiu que els ofereix la societat.

3. El tercer terç correspon a un sector en augment en el qual es troben, a més dels pobres clàssics i persistents, atrapats ja en el cercle viciós de la pobresa, els treballadors a L'atur de llarga durada, sense subsidi, submergits, joves sense feina, molts pensionistes i jubilats, etc.

Dit d'una altra manera: l'àmbit dels marginats d'avui, d'aquest tercer terç, reactualitza el concepte de lumpenproletariat emprat per Marx i Engels: 'l'esfera del pauperisme aixopluga, per últim, el sentiment més pregon de la superpoblació relativa. Prescindint de rodamons, delinqüents, prostitutes, en suma, del proletariat en parracs pròpiament dit, aquesta capa social consta de tres categories. En primer lloc, persones aptes per al treball... En segon lloc, orfes i fills de pobres. Aquests són candidats a l'exèrcit industrial de reserva... En tercer lloc, persones degradades, envilides, no aptes per al treball... i les víctimes de la indústria: mutilats, malalts, vídues, etc..." (16).

No estem fent ciència ficció. Quan fa quatre anys parlàvem del tipus de societat que es preveia ja com una cosa més o menys consolidada per a finals de la dècada dels vuitanta (17) ens atrevíem a afirmar que la composició del Mercat de Treball tendiria a estructurar-se de la següent manera: un 20 per cent de persones ben situades, ben remunerades, amb lloes de treball fixos, etc. Un 50 per cent de persones amb feines més o menys eventuais, amb escassa qualificació professional, sotmeses, sovint, a una penosa rotació i una inseguretat gairebé constant; per últim, un 30 per cent de treballadors submergits o a L'atur, sotmesos al procés de marginació i exclusió social. Entre aquests destacarien els treballadors adults en atur de llarga durada i, sobretot, els joves.

Aquesta realitat alarmant és confirmada pels fets i per les dades que s'han anat posant de manifest al llarg de les pàgines anteriors. Experts en organismes internacionals, als quals ens hem referit en més d'una ocasió (OIT, OCDE), contempen aquest fenomen com una cosa irreversible, si no és que s'opta per unes polítiques ocupacionals i de distribució de la renda radicalment diferents de les que avui són vigents als països de la Comunitat Europea, entre els quals, és clar, el nostre país no n'és una excepció, ni cap de les seves Comunitats Autònomes.

En realitat, la lògica del Mercat Total, portada a la pràctica, fins a les últimes conseqüències pel Thatcherisme, té com a objectiu mantenir satisfet un 70 per cent de la població, sabent que el 30 per cent restant se'l condemna a la pobresa i a l'exclusió social.

Nosaltres podem escapar d'aquesta lògica? Les dades són les dades, i malgrat; les afirmacions retòriques en sentit contrari, la pràctica de les élites polítiques i socials d'aquest país no dona la impressió que es prengui seriosament el repte de la pobresa i de l'exclusió social a què es troben enfrontats vuit milions d'espanyols, sobretot joves: aquest tercer terç inquietant, oblidat i condemnat a l'exclusió.

Però no tot ha de donar-se per perdut.

5. LLUITAR I VÈNCER LA POBRESA

a) Qui són els subjectes històrics en la lluita contra la pobresa

S'ha parlat molt de la crisi del subjecte històric, és a dir, de la crisi del moviment obrer i sindical. En aquest sentit se sol dir que les mutacions sócio-culturals que afecten Factual societat industrial -i la postindustrial que s'acosta- han provocat l'aburgesament i la integració de la classe obrera al sistema. No entrarem ara en aquesta vella i repetida polèmica. És evident que al llarg de la història en el si mateix de les organitzacions obreres hi ha hagut serrells d'aburgesament, de corporativismes, etc. Però des dels seus orígens el moviment obrer fou sempre l'expressió dels més maltractats pel sistema, dels exclosos.

Les circumstàncies actuals no són les de fa mig segle. La classe obrera i les seves diverses formes d'expressió -sindicals i culturals han sofert mutacions importants i sens dubte algunes d'elles han estat la causa que treballadors instal·lats o amenaçats per la pèrdua del lloc de treball es refugiessin en actituds corporatives i, fins i tot, no solidaries. I Això ha estat utilitzat per a orquestrar campanyes de desprestigi envers el sindicalisme per part de alguns sectors interessats. El moviment sindical continua essent, Això no obstant i salvant excepcions, l'instrument de defensa de les situacions límit en què es troben els treballadors amenaçats per la crisi i L'atur.

Això no vol dir que aquesta tasca sigui fàcil per al moviment sindical. Precisament perquè els sectors més marginats es troben allunyats de les estructures sindicals, sigui perquè han estat expulsats del Mercat de Treball, sigui perquè no hi han tingut accés, com és el cas dels joves.

Aquesta realitat, juntament amb altres aspectes sócio-culturals inherents al món de pobresa i de l'exclusió social, permet afirmar el que segueix:

1. Les persones o grups socials atrapats pel cercle viciós de la pobresa i que formen part dels més marginats i exclosos socials, amb escasses o nul·les referències a l'ordre o sistema social, a la pràctica els manca una consciència col·lectiva de la seva pròpia situació.
2. En conseqüència, es troben sense veu ni expressió col·lectiva per a defensar els seus interessos i fer sentir, per ells mateixos, la pròpia situació.
3. Això provoca, sovint, actituds d'aïllament, de fatalisme, de frustració i de més marginació.
4. Aquells que s'han qualificat de nous pobres, és a dir, que no provenen del món del desarrelament social sinó que són les víctimes de les situacions de crisi i atur, tal com s'ha descrit anteriorment, a poc a poc van lliscant cap a aquestes mateixes actituds d'aïllament i d'exclusió social

Aquestes característiques, descrites molt esquemàticament, no són una simple especulació. L'estudi de CARITAS, al qual s'ha fet referència a l'inici d'aquest Quadern, ho confirma sobradament. A nosaltres ens serveixen per a respondre l'interrogant que ens plantejàvem: Qui són els subjectes històrics en la lluita contra la pobresa?

Si és cert doncs que la pobresa soferta pels exclosos socials del Quart Món o la soferta pels què s'hi van esmunyint, disgrega, individualitza no té veu col·lectiva, una conseqüència lògica és acceptar que la tasca de la denúncia, de Facció, de la mateixa lluita contra la pobresa i la causes que la provoquen és feina de la societat en el seu conjunt. O, si més no, d'aquells sectors socials que no es resignen, que no ens resignem, al sectarisme del Mercat Total i a la consolidació definitiva del tercer terç.

b) La lluita contra la pobresa com a part d'una sola lluita contra tota injustícia i les desigualtats socials

Desvincular la lluita contra la pobresa i la marginació de la resta de les lluites socials pot ser arriscat i perillós. Quan parlem de la resta de les lluites socials ens referim a la lluita per una distribució justa de la renda, per unes condicions de treball dignes, per l'estabilitat als mateixos llocs de treball, per una igualtat d'oportunitats davant l'educació i la cultura, per la pau, contra la degradació del medi ambient, contra les divisions i discriminacions sexistes, contra l'actual divisió internacional del treball, contra el tractament que es dona al deute dels països del Tercer Món...

Per què arriscat i perillós? Per la senzilla raó que la causa última de la desigualtat i la pobresa en el Primer i el Tercer Món, la causa de les males condicions de treball, de la seva inseguretat, etc. és la mateixa: la lògica freda del Mercat Total que travessa i condiona tot el sistema de la nostra economia món. En aquest sentit, atendre les situacions de pobresa o exclusió social al marge de la resta de precarietats i injustícies socials és, senzillament, tancar forats, perpetuar el cercle viciós de la pobresa més o menys alleujat. 1 aquesta és la trampa en què podrien estar caient algunes de les polítiques de lluita contra la pobresa a Europa i al nostre propi país, propiciades per la Comunitat Econòmica Europea i per les diverses Administracions. El perill que s'estigui contribuint a la consolidació dels tres terços o de l'economia dual és evident.

En aquest sentit és il·lustrativa una de les tesis congressuals aprovades pràcticament de forma unànime per un sindicat representatiu del nostre país (18). Diu així:

El Sindicat ha de ser alié a aquestes bosses de pobresa que apareixen al mateix si de la nostra societat desenvolupada, a aquest Quart Món, per no esmentar la subocupació i la fam del Tercer Món? els enormes col·lectius de joves que no han tingut encara una experiència de treball, Els treballadors adults expulsats del Mercat de Treball sense pensió o amb una pensió d'infrasubsistència, els vells, han de quedar al marge de les reivindicacions i de l'acció sindical quotidiana, al marge de les estructures organitzatives, perquè no són treballadors assalariats?

La resposta del Sindicat ha de ser lògicament negativa. Però aquesta resposta d'intencions ha d'anar acompanyada de propostes operatives i eficaces. Si en nom de la ideologia del treball assalariat -s'ha dit- el moviment obrer ignora aquestes masses sense drets; si no té en compte, en la seva estratègia, l'existència d'aquesta massa, reivindicant l'exigència totalment irrealista de la plena ocupació a temps complet per a tots, en aquest cas el moviment obrer jugarà un paper conservador, representant només una élite de treballadors que acaparen els llocs estables...

Així doncs, el moviment sindical no pot oblidar la seva tradició històrica en defensa dels més dèbils i marginats ni, donades les actuals circumstàncies, és, per descomptat, competència

exclusiva seva. El tema de l'exclusió social va molt més enllà de la responsabilitat d'un grup o moviment social. Així semblen entendre-ho les institucions d'algunes Comunitats Autònomes que intenten coordinar una acció plural en la lluita contra la pobresa (19).

d) Una responsabilitat compartida

Acabarem amb una cosa que s'ha dit en començar aquest informe. Dèiem que les pobreses severes i les situacions d'exclusió social que es pateixen en el si de les nostres societats desenvolupades no es poden entendre si no és des de les situacions de desigualtat.

Dit amb paraules clares: perquè hi hagi molts rics en un país com el nostre cal que hi hagi molts pobres. És possible que aquestes paraules sonin a demagògia (la demagògia dels fets), com demagògics poden semblar els pensaments que ens comunicava fa poc el Catedràtic de Dret Administratiu Alejandro Nieto (20), qui deia, entre altres coses:

"A Espanya hi ha gent que viu molt bé, desproporcionadament bé en relació amb la mitjana de la riquesa nacional... El luxe és ostentós i el nivell de consum elevadíssim. Els restaurants cars, que afloren a cada cantonada, són inaccessibles als qui no han reservat la seva taula amb antel·lació. Tampoc no hi ha entrades per als espectacles, massius i selectes, sense que ningú s'amoïni pel preu: com més cars, més plens..."

Com és possible Això?, es pregunta Alejandro Nieto." La resposta és molt senzilla: no es tracta d'un miracle indígena, sinó d'una fórmula elemental, coneguda d'ençà que el món és món: per tal que hi hagi molts rics en un país pobre, n'hi ha prou amb fer simultàniament molts pobres, que compensin amb els seus dejunis les atipades dels altres..."

Aquestes afirmacions desenfadades Però realistes ens conviden a reprendre un dels punts centrals que hem tractat d'exposar en aquest Quadern: perquè una part de la societat pugui viure bé, molt bé (societat dual), és necessari que l'altra part ho passi malament, molt malament. O el que és el mateix: el tercer terç ha de ser mantingut més enllà dels marges de l'exclusió social, ben controlat, sense possibilitat d'expressar-se col·lectivament, sense protestar, sense que se sàpiga on és i, Això sí, abrigat amb alguna que altra ajuda per a alleujar la seva situació sense passar-se Però, i sense que se'n pugui escapar.

El que és inquietant del cas és que aquest raonament trobi justificacions ideològiques i fins i tot científiques, com quan s'afirma repetidament que la creació de riquesa comporta un benestar més gran per a tota la societat i que, per tant, cal dedicar-s'hi sense perdre efectius en l'assistència social... Es tracta d'una forma de pensar que està present tant als sectors conservadors de la societat com a no pocs dels que es qualifiquen de progressistes. 1 "s'oblida que l'anomenada marginació és una explotació col·lectiva dels salvats de la crema sobre els que estan amb l'aigua al coll. Parlant en plata hem de convenir que tots els que no estem marginats explotem els marginats. El malestar d'aquests és el preu col·lectiu del nostre benestar" (21).

Acabem de reproduir unes lúcides paraules de Jaume Lorés. No menys lúcides són les conclusions a què arriba en parlar-nos de la necessària relació de dependència que existeix entre marginació i explotació. "Com els no marginats explotem els marginats? Primer pel model de creixement econòmic que ha triat el nostre país, com si fos una fatalitat, i que és compartit, en el fons, gairebé per totes les forces polítiques... Els marginats paguen el cost del

nostre relatiu, o no tan relatiu, poder adquisitiu.. La segona causa d'explotació resideix, també, en el model de política social utilitzat... Els Pressupostos Generals de l'estat i de les altres Administracions parlen per ells mateixos. La necessària prioritat a l'assistència social s'hi pinta a Foli. Aquí, tots els que tenim ens beneficiem d'altres prioritats... En un tercer nivell es produeix una elecció cívica i no política. El factor de voluntariat social en el nostre país és molt més baix que el d'altres països dits civilitzats i amb problemes socials menys greus. En resum, la nostra cultura no ens condueix a la solidaritat."

Es tracta, doncs, d'una responsabilitat compartida, o millor d'una falta de responsabilitat solidària de tots els estaments i institucions de la societat. Segur que les Administracions en tenen culpa, Però no oblidem que pactem amb elles perquè explotin en nom nostre. 1 canviarien només si nosaltres, explotadors anònims, els ho exigíssim de debó.

6. CONSIDERACIONS FINALS

L'objectiu d'aquest Quadern no era tant arribar a conclusions operatives com oferir un seguit de consideracions capaces de fer-nos comprendre el significat i l'abast de la pobresa i exclusió social entre nosaltres.

Però al fil del que s'ha dit als paràgrafs anteriors, una responsabilitat compartida, volem deixar constància dels següents aspectes, que podrien ajudar a posteriors debats. En cap cas no els presentem com a conclusions definitives.

1. En el conjunt del país i de les seves institucions tant polítiques com culturals, cíviques o religioses (salvades algunes excepcions), es viu com si no existís un món perifèric en constant creixement. Es viu prescindint del fet que existeixen amplíssims sectors de població exclosos socialment, ignorant que en aquest país hi ha fam, i que la societat dual és un fet.
2. Generalment no s'accepta que, en definitiva, la causa de l'aparició i creixement d'aquest món perifèric d'exclosos socials es troba en la lògica, freda i despietada, del Mercat Total (l'economia de mercat al màxim...).
3. Nosaltres pensem, en canvi, que el camí per a combatre i vèncer la pobresa i l'exclusió social ha de trobar-se en canvis socials molt profunds que van des d'un model de creixement diferent de Factual fins a mesures dràstiques de solidaritat (distribució del treball, de la renda: assignació bàsica universal, acompanyada d'intensos programes d'educació i cultura solidària).
4. Dins de l'estratègia global, indicada en el número anterior, existeixen estratègies complementàries (mentretant què) que han de contemplar-se com immediates i urgents: l'estratègia de previsió, de serveis i assistència social, la pràctica del voluntariat, etc. Malgrat que les Administracions afirmen el contrari, és necessari denunciar com s'estan reduint les prestacions d'ajuda social perquè no són rendibles a les exigències del Mercat Total. En tot cas, les estratègies han d'anar acompanyades de la promoció de la consciència col·lectiva de tots els grups marginats.

NOTES

- (1) A l'apèndix bibliogràfic es ressenyen els principals estudis sobre la pobresa a Espanya en el seu aspecte quantitatiu. Per la seva especial importància deixem constància, ja des del principi, del treball de CARITAS sobre la Pobresa i Marginació a Espanya . Vegeu «Documentació Social», n. 56/57, 1984. També convé assenyalar per la seva especial importància les actes del Simposi sobre "Pobresa a Espanya: causes i extensió", organitzat per la Comunitat Econòmica Europea i CARITAS espanyola, Madrid, octubre, 1986. Les esmentades actes són editades a La pobresa en Espanya Caritas, Madrid. 1987.
- (2) Vegeu Un aspecte de la marginació a casa nostra . Caritas. Barcelona. 1983.
- (3) CEE. La Comunitat combat la pobresa. Direcció General de Informació. Documents 4/87. Brussel·les. 1987. p. 4.
- (4) CEE. obra citada. p. 4.
- (5) Vegeu GARCIA-NIETO, J. N. Paro y Pobresa. "Sal Terrae", abril 1987.
- (6) Cal advertir que els criteris que fa servir l'Enquesta de Població Activa a partir del segon trimestre de 1987 son diferents. Amb els nous criteris amb què s'estipula el nombre de persones ocupades i aturades, l'atur actual est per sota dels tres milions.
- (7) Vegeu La cara amagada de l'atur . Caritas. Barcelona. 1985.
- (8) Vegeu Viuen de l'aire del cel? Caritas. Barcelona. 1987.
- (9) Vegeu la enquesta realitzada per la JOBAC (Barcelona, 1987) on aquestes dades queden àmpliament confirmades.
- (10) RENES, V. Los nuevos pobres: marginados y pobreza. "Sal Terrae". abril 1987.
- (11) Vegeu. HINKELAMMEERT, F. Del Mercado Total al Imperio Totalitario "Democracia y Totalitarismo" (cp. 5). DEI. Costa Rica. 1987.
- (12) Entre d'altres pot consultar-se SCHAFF, A. ¿Qué futuro nos aguarda? Grijalbo. Barcelona, 1985.
- (13) BLANCHARD, F. (director General de l'OIT). La pobreza acecha a mil millones de "trabajadores" . "El País". 16 de maig 1987.
- (14) Vegeu SOTELO, I. Las causas de la revuelta . "El País"~ 20 de febrer 1987.
- (15) Vegeu ESTEFANIA, J. La vuelta del Estado de bienestar "El País". 3 de setembre 1987.
- (16) Citat per ESTEFANIA, J. art. cit. Vegeu DAHLRENDORF, R. El nuevo sub-proletariado. "Letra Internacional", tardor 1986.

(17)Vegeu GARCIA-NIETO J. N. y ROJO, E. Paro, Trabajo y Planificación de Futuro . Cristianisme i Justícia. Barcelona. 1984.

(18) 1 Congrés de les Comissions Obreres del Baix Llobregat (Barcelona). 24-26 de setembre 1987.

(19)Vegen, per exemple, GOBIERNO VASCO . La pobreza en la Comunidad Autónoma Vasca. Departamento de Trabajo y Seguridad Social. 1987. Recentment el Parlament de Catalunya ha constituït una Comissió per a l'estudi i l'acció contra la pobresa, integrada per parlamentaris i representants de CARITAS i Justícia i Pau. Paradoxalment no s'ha convocat cap representant de les organitzacions sindicals. Les Comunitats d'Andalusia i de Castella-Lleó tenen comissions semblants. El mateix han fet diversos Ajuntaments. Com a esforç i preocupació per part de les Administracions centrals, s'ha de cridar la atenció sobre el projecte portat a terme per l'Administració francesa, a través del "Conseil Economique et Social, Grand pauvreté et précarité économique et sociale", l'autor del qual és WRESINSKI, J. 2 de febrer 1987.

(20)Vegeu NIETO, A. Comamos y bebamos. "El País". 29 de juliol 1987.

(21)Vegeu LORES, J. Marginación y Explotación. "La Vanguardia". 24 de setembre 1987.

APÈNDIX BIBLIOGRÀFIC

AA.VV. El quart món a Catalunya, Núm. monogràfic de "Perspectiva Social", juny, 1987.

ALCOVER, M. La acción comunitaria europea contra la pobreza. a "La pobreza en España". Caritas. 1987.

AGANZO, A. Pobreza y marginación en las áreas rurales, a "Sal Terrae", juny 1987. A.T.D. Le quart monde: un peuple en marche. ATD-4rt monde, 1981.

BARRENECHEA, E. Las 140 "Hurdes" de España, a "El País". 16 de maig 1982.

BEUAGE, F. Laface cachée de l'Amérique (USA), en "Le Monde Diplomatique", juliol 1985.

BLANCHARD, F. (Director de l'OIT) La pobreza acecha a mil millones de "trabajadores", a "El País", 16 de maig 1987.

CALZADA, C. Paro y marginación: nuevas formas de pobreza, a "Documentación Social" gener-juny 1986.

CARITAS. La cara amagada de Vatur . Caritas-Barcelona. 1985.

CARITAS. Pobreza y marginación, a "Documentación Social" n. 56/57. 1984.

CARITAS-CEE. La pobreza en España: causas y extensión. Caritas. Madrid. 1987.

CARITAS. Viuen del aire del cel? Caritas. Barcelona. 1987.

CARITAS, Un aspecte de la marginació a casa nostra. Caritas. Barcelona. 1983. CARITAS. Oblidats avui, marginats demà? Caritas. Barcelona. 1986.

CASADO, D. Bibliografia sobre pobreza en España a "Documentación Social" 56/57. 1984.

CEE. La Comunidad combate la pobreza. CEE. Brussel·les. 1987.

CORPORACIÓ METROPOLITANA DE BARCELONA. Enquesta metropolitana. 1986.

DA11RENDORF, R. El nuevo sub-proletariado, "Letra Internacional", tardor 1986. FNARS. Precariedad et pauvreté en Europe. Fnars. Estrasburg. 1986.

GARCIA VALCARCEL, J. (edit.) La pobreza en España y sus causas. Agape, Madrid. 1984.

GARCIA-NIETO, J. N. Parados de larga duración y jóvenes sin trabajo a "La pobreza en España". Caritas. 1987.

GARCIA-NIETO, J. N. Pauvreté et chômage en Espagne. Friars. Estrasburg. 1984.

GOBIERNO VASCO, La pobreza en la comunidad autónoma vasca. Dept. Trabajo y SS. 1987.

IOF. Los gitanos en España . Madrid. 1984. LENOIR, R. Les exclus. Du Seuil. 1974.

- LORES, J. Marginación y explotación , "La Vanguardia". 24 de setembre 1987.
- MALLA, P. Paro y marginación: nuevas formas de pobreza, en "Documentación Social", gener-abril 1987.
- MALLA, P. Ancianos del FAS: un programa de trabajo , a "Pobresa en España". 1987.
- MOSSE, E. Les riches et les pauvres. Du Seuil. 1985.
- NAVARRO, J. Pobreza y marginación en España, a "Cuadernos INAS" n. 15/16, Madrid. 1984.
- RAY, J. C. Pauvretés: les nouveaux pauvres, a "ETUDES", novembre. 1984.
- RENES, V. Cuarto Mundo y nuevos pobres, a "La Pobreza en España". Caritas. 1987.
- RENES, V. Los 9~vos pobres: marginados y pobreza, a "Sal Terrae". Abril 1987.
- SALINAS, F. Desigualdad, pobreza y marginación en las áreas urbanas, a "Caritas", gener 1985,.
- SALINAS, F. 8 millones de pobres: què hacen, dónde estan?, a "Vida Nueva". 6 de juny 1987.
- SALINAS, F. Impacto de la crisis en la manifestación de la pobreza, a "Cuadernos INAS" n. 15/16. Madrid, 1984.
- STOLERU, L. Vaincre la pauvreté dam les pays riches. Flanunarion. Paris. 1987.
- VAZQUEZ MONTALBAN, M. Instalados, emergentes, sumergidos, a "El I`aís". 18 de setembre 1987.
- VILA, L. Europa contra la pobreza: el programa de lucha contra la pobreza en la CEE, a "Documentación Social" n. 55/56. 1984.
- VILA, L. Europa contra la pobreza: Análisis y perspectiva desde España, a "Misión Abierta". 4/1986.
- WRESINSKI, J. Grand pauvreté économique et sociales. Conseil Economique et Social. Paris, 1987.